

Knud Jørgen Munk
stud.scient.pol.

Indlæg i debatten om samfundsvidenskabernes metodiske, be-
grebsmæssige og politiske basis.

I. Ved et seminar den 16-17 april om forholdet mellem uni-
versitet og samfund blev der rejst det spørgsmål om univer-
sitetet og specielt universitetsforskningen stadig skal baseres
på en værdirelativistisk holdning. Spørgsmålet har en
nær sammenhæng med den stadig mere udtalte frustration især
hos de studerende over at berettigede krav og forventninger
om en for samfundets presserende problemer relevant samfunds-
videnskabelig forskning og undervisning ikke tilfredsstilles.
Spørgsmålet kan derfor tages som udgangspunkt for en debat
om målsætningen bag studiet af statskundskab og samfundsfag
og i nær sammenhæng med en debat af hvilke metoder og hvilke
begrebsapparater den samfundsvidenskabelige forskning skal
betjene sig af. Jeg anser dette for problemer af essentiel
betydning for Politicas læsere og som Politica ifølge sit
formål må være forpligtet til at være med til at skabe
debat omkring¹⁾. Intentionerne bag dette indlæg er at bidrage
hertil.

1) Man kan rejse spørgsmålet om ikke varetagelsen af denne
essentielle opgave modvirkes af det pseudovidenskabelige
image, der er bibragt bladet af en overdreven anvendelse af
fremmedord og af delvist overflødige noter, som mindre end
en promise af bladets købere og højst nogle få procent af
bladets læsere kan tænkes at benytte sig af. Bladets væsent-
ligste omend latente funktion har hidtil været at give ældre
studerende status, og det har derfor nok indeholdt pålidelig
information, men for de synspunkter, der formuleres i stu-
dentermassen og dermed for kommunikationen mellem statskunds-
kabs- og samfundsfagsstuderende, lidet relevant efterplapren
af større ånder. Forsøgsvis formuleringer af nye synspunkter
og mere eller mindre artikulerede angreb mod den docerede
lærdom bør efter min mening være Politicas hovedindhold.

Knud Jørgen Munk
stud.scient.pol.

Indlæg i debatten om samfundsvidenskabernes metodiske, be-
grebsmæssige og politiske basis.

I. Ved et seminar den 16-17 april om forholdet mellem uni-
versitet og samfund blev der rejst det spørgsmål om univer-
sitetet og specielt universitetsforskningen stadig skal baseres
på en værdirelativistisk holdning. Spørgsmålet har en
nær sammenhæng med den stadig mere udtalte frustration især
hos de studerende over at berettigede krav og forventninger
om en for samfundets presserende problemer relevant samfunds-
videnskabelig forskning og undervisning ikke tilfredsstilles.
Spørgsmålet kan derfor tages som udgangspunkt for en debat
om målsætningen bag studiet af statskundskab og samfundsfag
og i nær sammenhæng med en debat af hvilke metoder og hvilke
begrebsapparater den samfundsvidenskabelige forskning skal
betjene sig af. Jeg anser dette for problemer af essentiel
betydning for Politicas læsere og som Politica ifølge sit
formål må være forpligtet til at være med til at skabe
debat omkring¹⁾. Intentionerne bag dette indlæg er at bidrage
hertil.

1) Man kan rejse spørgsmålet om ikke varetagelsen af denne
essentielle opgave modvirkes af det pseudovidenskabelige
image, der er bibragt bladet af en overdreven anvendelse af
fremmedord og af delvist overflødige noter, som mindre end
en promise af bladets købere og højst nogle få procent af
bladets læsere kan tænkes at benytte sig af. Bladets væsent-
ligste omend latente funktion har hidtil været at give ældre
studerende status, og det har derfor nok indeholdt pålidelig
information, men for de synspunkter, der formuleres i stu-
dentermassen og dermed for kommunikationen mellem statskunds-
kabs- og samfundsfagsstuderende, lidet relevant efterplapren
af større ånder. Forsøgsvis formuleringer af nye synspunkter
og mere eller mindre artikulerede angreb mod den docerede
lærdom bør efter min mening være Politicas hovedindhold.

II. På ethvert område, hvor der drives empirisk forskning, kan man konstatere aktiviteter, der primært går ud på at udforme så korrekte og konsekvente systemer til beskrivelse af virkeligheden, og aktiviteter, der primært går ud på efter ret snævre økonomiske (modsat teoretiske) overvejelser at anvise måder, hvorpå man kan løse konkrete problemer. Man kunne kalde det en sondring mellem forskning med deskriptivt og forskning med instrumentnormativt eller teknologisk sigte, hvor den første er karakteriseret af at den formulerer sine udsagn i indikativ, den anden ved at den formulerer sine udsagn i imperativ. Som regel vil der mellem disse to aktiviteter være en gennem mellemformer formidlet sammenhæng således at den teknologiske forskning søger at anvende den teoretiske indsigt, og således at den deskriptive videnskab lader sig inspirere af og anvender de data og eksperimentelle resultater, som den teknologiske forskning når frem til.

For den samfundsvidenskabelige forskning er det særlig nærliggende umiddelbart at drage normative konsekvenser af beskrivende udsagn. Videnskab karakteriseres ved stræben efter generelle lovmæssigheder og inden for samfundsvidenskabernes får disse lovmæssigheder meget let normative konsekvenser, idet det normale let gøres til noget værdifuldt i sig selv og derfor udløser bestræbelser for at ændre afvigelserne således at de falder ind under normaltilfældene. Det kan næppe udelukkes at samfundsforskerens politiske opfattelse af hvorledes givne samfundsmæssige problemer skal løses indvirker på de generelle sammenhænge, han finder i sit objekt.

Det er derfor rimeligt at forlange, at samfundsforskeren udbygger sin deskriptive teori med en normativ teori, der indeholder anvisninger på hvilke konsekvenser for løsningen af samfundets problemer, han mener kan drages af den deskriptive teori.

Ved at formulere en instrumentnormativ teori undgår samfundsforskeren, at konsumenten af hans forskning, det være sig studerende eller andre samfundsborgere, indoktrineres til et

handlemønstre, uden at de, og måske heller ikke forskeren selv, gør sig det klart.

Problemet er imidlertid langt mere vidtrækkende. Hvad der i et givet samfund er problemer, specielt hvorledes løsningen af samfundets problemer skal prioriteres, er ikke noget givet.

Ethvert forslag til ændring af samfundets struktur og produktion må i sidste instans begrundes ud fra menneskelige behov.

Instrumentnormative anvisninger på løsning af isolerede problemer må derfor ansues ud fra dels en opfattelse af, hvad der er samfundsmedlemmernes behov, dels ud fra en helhedsopfattelse af hvilken samfundsstruktur, der under de givne begrænsninger for den menneskelige behovstilfredsstillelse af materiel og teknologisk karakter er optimal. Dette krav implicerer at politologiens forskningsobjekt må afgrænses anderledes end det i øjeblikket er tilfældet. Den hidtidige politologiske forskning har kun beskæftiget sig med de politiske magtstrukturer og processer uden at interessere sig for disses sammenhæng med og konsekvenser for den øvrige sociale virkelighed. Det er indlysende, at forslag til ændringer i de politiske strukturer og processer må begrundes ud fra den sociale virkelighed, de får konsekvenser for. Med andre ord en normativ politologisk forskning må baseres på et mere omfattende politisk system end det, Easton vier sin interesse.

2) At Easton afgrænser det politiske system for snævert kan også begrundes ud fra de formelle krav, der følger af anvendelsen af generel systemteori. Se min artikel, Værdier og videnskab, *Politica*, 2 årg. nr. 6, 1970, p. 40.

Det nævnte krav har imidlertid endnu mere vidtgående implikationer. Forskerens opfattelse af, hvad der er påtrængende samfundsproblemer, og dermed hans instrumentnormative teorier, er uden tvivl i høj grad bestemt af hans opfattelse af, hvad der er samfundsmedlemmernes behov, og hvorledes disse behov tilfredsstilles i den givne samfundsformation. Uanset at størstedelen af den samfundsvidenskabelige forskning befinder sig på det rent deskriptive stade, er der adskillige discipliner, økonomi, forvaltningslære og organisationssociologi, der er stærkt præget af instrumentnormative teorier, uden at disse sættes i relation til et eksplicit menneske- og samfundssyn, tilsyneladende fordi dette af de pågældende anses for ikke at falde ind under, hvad man kan behandle videnskabeligt. Man kan befrygte at noget tilsvarende vil gøre sig gældende såfremt den igangværende omformulering af politologiens opgaver slår igennem. 3)

Denne situation hænger nøje sammen med den videnskabsideologi, der indenfor samfundsvidenskaberne er udviklet på grundlag af den videnskabelige værdirelativisme og empirisk videnskabs-teori. Den empiriske videnskabsteoris hovedteser er, at videnskabelige udsagn skal kunne verificeres på grundlag af direkte iagttagelige forhold. 4)

3) Erik Damgårds artikel, Om en definition af politik og dennes konsekvenser: *Politica*, 3 årg. nr. 2, 1970, kan så vidt jeg kan se, tages som et udtryk for, at en udvidelse af politologiens forskningsfelt allerede er på vej.

4) Edmund Dahlström: *Sociologien og samhället* oversat til svensk i *Häftan för kritiske studier*, nr. 2, 1968, giver et udmærket indblik i den herskende samfundsvidenskabelige videnskabsideologi.

Værdirelativismens væsentligste indhold er, at forskerens subjektive og politiske vurderinger indgår på alle trin i forskningsprocessen, og at det er noget principielt forskelligt at udtale sig om, hvorledes forhold er, og om, hvorledes de bør være, og at man ikke ud fra sædvanlige videnskabelige kriterier kan afgøre, hvorledes forholdene bør være.

Uanset at den herskende videnskabsideologi påstås at være baseret på empirisme og værdirelativisme, er de sociale normer, som regulerer samfundsforskningen langt mere restriktiv end det videnskabsteoretiske udgangspunkt lader formode.

For det første er det illegitimt at vælge sine forskningsobjekter efter explicitte politiske vurderinger.

For det andet er det illegitimt som forudsætning i normative teorier at bygge på andre vurderinger end sådanne, hvorom der hersker en consensus omnibus, og for det tredje indtager man som videnskabelige variable kun forhold, der er direkte iagttagelige, hvilket er en mere rigoristisk empirisme end moderne naturvidenskab baseres på.

Denne snævre empirisme har forhindret studiet af menneskelige værdier og har begrænset studiet til de relativt intetsigende vurderinger eller attituder, som mere er et produkt af en umiddelbar indoktrinering end af menneskets fundamentale behov.

Dette forhold forstærket af den på værdirelativismen byggede ideologi har bevirket, at samfundsvidenskaberne ikke har nogen teori, der integrerer en helhedsopfattelse af menneskets fundamentale behov, ja, endog at der stort set ikke sker nogen bevidst prioritering af forskningen ud fra politiske vurderinger.

Dette betyder imidlertid ikke, at den samfundsvidenskabelige forskning er tilfældig. Den er ligesom den teknologiske udvikling styret af de indenfor den eksisterende samfundsstruktur formulerede problemer, d.v.s. de hindringer som modvirker, at de i den eksisterende samfundsstrukturs latente og manifesterede funktioner opfyldes bedst muligt.

Det er, som ovenfor nævnt, indlysende, at forhold, som man anser for problemer, afhænger af ens menneske- og samfundssyn. Specielt for den, der stiller sig kritisk overfor den eksisterende samfundsstruktur og de behov den tilfredsstiller, må det derfor være uacceptabelt, at den herskende videnskabsideologi dels forhindrer, at forskningens relevans vurderes ud fra et eksplicit menneske- og samfundssyn, og dels at der ikke gives mulighed for at integrere et eksplicit værdisæt med instrumentnormative teorier. 5) Situationen er nemlig, at kun værdier som tilfredsstilles i den eksisterende samfundsformation har betydning for forskningsprioriteringen og forskningens teknologiske anvendelse, og det endog på en særdeles uigennemskuelig måde, fordi forskningen ikke styres direkte på grundlag af disse værdier, men indirekte af det eksisterende samfunds problemer og data.

Dette problem aktualiseres desuden af den ændrede stilling universitetsforskningen har fået.

Helt op til i dag har forskningen på universiteterne primært været udtryk for et konsum. Forskningen har været en produktion af fin-kulturelle goder for samfundets overklasse foruden at den i et vist omfang har legitimeret og rationaliseret den i samfundet herskende ideologi.

5) Situationen svarer til, at de videnskabsteoretiske normer ikke skulle tillade lægevidenskaben i sine teorier at indbygge en opfattelse af, hvad lægevidenskaben må anse for at være legemets rigtige funktionsmåde. Det forekommer umiddelbart indlysende, at megen lægevidenskab ville være irrelevant, og at mange påtrængende forskningsopgaver ikke ville blive løst, såfremt man ikke i lægevidenskaben havde et fysiologisk normalbegreb som relevanskriterium. Tænk, hvis kræft af lægevidenskaben ikke blev opfattet som en uønsket tilstand, det gjaldt om at begrænse mest muligt, men at man måske endog udviklede teknikker, så man kunne fremme den mest effektivt? Perspektiverne for en teknologisk samfundsvidenskabelig forskning er på denne baggrund unægtelig noget dystre.

Forskningens stilling som samfundsmæssigt konsum karakteriseres på det ideologiske plan ved anvendelse af fraser som forskning for forskningens eller for sandhedens skyld. Det industrielle samfunds udvikling og specialisering har imidlertid gjort viden til en produktionsfaktor af stadig stigende relativ betydning. Den teknologiske anvendelse af forskningsresultater er i dag udtalt indenfor naturvidenskabernes og vil sikkert i de kommende år på en eksplosionsagtig måde få stigende betydning indenfor samfundsvidenskabernes.

Dette forhold viser sig på det ideologiske plan ved krav fra den politiske ledelse om bedre styringsmuligheder af forskning og undervisning og det noget uklare krav om forskning for folket som rejses fra grupper, der føler sig i opposition til magthaverne i samfundet.

Samfundets allokerings- og fordelingsproblem kan illustreres ved anvendelse af de i moderne velfærdsøkonomi anvendte nyttefunktioner.

I nyttefunktionen indgår for det første en transformationsfunktion, der angiver hvorledes de eksisterende produktionsfaktorer omformes til goder. Desuden indgår der i nyttefunktionen en aggregering af samtlige individers behov for de goder, der kan produceres.

Forestillede man sig, at man havde en empirisk signifikant nyttefunktion, ville denne belyse, til hvilke goder de til forskningen knyttede produktionsfaktorer transformeres, og hvem disse goder konsumeres af.

Den ville herved kunne give anledning til en samlet forskningspolitisk debat. Man kunne dels diskutere, hvilke behov forskningne rent kvalitativt tilfredsstiller, og i hvilket omfang de svarer til de behov, der i øvrigt tilfredsstilles af den højindustrielle samfunds materielle produktion. Desuden ville man kvantitativt kunne diskutere hvilken aggregering af individernes behov, der finder sted ved fordelingen af den merproduktion forskningen giver anledning til. Specielt kunne man undersøge

- 1) om forskerens egne behov i forbindelse med forskningsprocesser tillægges uforholdsmæssig stor vægt,
- 2) om forskellige samfundsgruppers behov sammenvejes på en ulige måde, som ved fordelingen af de økonomiske goder, eller på en ligelig måde svarende til den fremherskende egalitære politiske ideologi.

Som nævnt forhindrer den eksisterende videnskabsideologi imidlertid det empiriske studium af menneskelige værdier eller behov, der er nødvendig for at give en nyttefunktion en vis empirisk signifikans.

Den samfundsvidenskabelige forskning står med andre ord i den paradoksale situation, at studiet af de menneskelige behov, som skulle muliggøre en videnskabelig begrundet prioritering af produktion i bred almindelighed og den samfundsvidenskabelige forskning i særdeleshed er totalt nedprioriteret.⁶⁾ Spørgsmålet er, hvorledes man skal komme ud af dette dilemma. Det er min opfattelse, at politologien må udvide sit forskningsobjekt til at omfatte de sociale processer og strukturer på alle niveauer i samfundet, herunder indgående beskæftige sig med de menneskelige værdier, samt udvikle de forskningsmetoder, som denne udvidelse evt. måtte nødvendiggøre. Man må i første række gøre op med Eastons snævre afgrænsning af det politiske system og basere forskningen på en i moderne naturvidenskab accepteret mindre restriktiv empirisk videnskabsopfattelse, der ikke hindrer et videnskabeligt studium af menneskelige bevidsthedsstrukturer.⁷⁾

6) Øjvind Østerud formulerer i sin artikel, Randbemærkninger om statvitenskap som ideologi Kampen om universitetet, Oslo Pax Forsog, 1970, det samme problem uden at angive nogen tilfredsstillende løsning.

7) En nærmere argumentation herfor, se min artikel op. cit., p. 38.

En sådan udvidelse af forskningsfeltet har foruden et rent politologisk altså også et videnskabsteoretisk aspekt. Bestræbelserne må derfor i første omgang gå i retning af at udvikle et nyt og sammenhængende begrebsapparat til behandling af begge disse aspekter. 8)

III. De grupper, der på den ene side ønsker at undgå den i det forudgående nævnte bevidstløse teknologisering af forskningen og på den anden side ønsker, at resultaterne af den samfundsvidenskabelige forskning skal bevare sit præg af videnskabelighed d.v.s. kvalitativt adskille sig fra en politisk "flyvebladssprojtes" indhold,⁹⁾ må gøre sig konsekvenserne af deres eventuelle passivitet i debatten om den samfundsvidenskabelige forsknings- og undervisningsindhold og målsætning klart. Foruden den teknologiske statsmagt står også andre kræfter parate til at overtage kontrollen med de resourcer og de kommunikationsstrukturer, den etablerede forskning i dag råder over.

8) Af et sådant må man foruden de formelle logiske krav kræve, at de anvendte termer (og de dertil svarende begreber) står i en entydig relation til de forhold i virkeligheden, som begrebsapparatet refererer til, samt at hver term refererer til forhold, der er homogene med hensyn til de spørgsmål, man ønsker at stille. Der er naturligvis ikke tale om homogenitet i absolut forstand. Termer, der i dagligsproget og i politisk sprogbrug er udmærkede, kan være forvirrende og uanvendelige i forbindelse med en videnskabelig problemstilling. På samme måde vil termer, der på et tidligere trin i den videnskabelige udvikling har været nyttige, være uanvendelige, ja ligefrem hindrende for videnskabens udvikling, hvis de søges anvendt, når videnskabens problemstilling ændres og udvikles. Dette gælder specielt diktomien værdipræmis og kausalpræmis, hvilket jeg har argumenteret mere indgående for i den ovenfor citerede artikel.

9) Som artikulerede repræsentanter for denne gruppe vil jeg nævne Morten Kelstrup jfr. hans stencilerede paper: Videnskabelig værdirelativisme- også i praksis? p. 8 og Øyvind Østerud op. cit. p. 46.

10) En slående illustration heraf får man ved at læse Cohn-Bendits: Venstre Radikalismen, Rhodos, 1968.

Den udbredte, om end kun delvis artikulerede, utilfredshed med den samfundsvidenskabelige forskning i almindelighed og undervisning og forskning på Institut for Statskundskab i særdeleshed søges udnyttet af grupper, der er næsten religiøse og i alle tilfælde lidet empirisk funderede i deres totale afstandtagen fra de eksisterende samfundsstrukturer og de værdier, den tilfredsstiller, og som artikuleres indenfor dens magtstrukturer. Disse fortrinsvis studenterpolitiske grupper er meget velartikulerede med hensyn til taktikken i den konkrete situation, men i øvrigt hvad angår den positive fastlæggelse af hvilke værdier, der er de rigtige, er de meget lidt eksplicitte og deres forestillinger om de samfundsstrukturer, der skal tilfredsstille eventuelle alternative værdier, er mildest talt meget lidt detaljerede¹⁰⁾ og derfor i eklatant modstrid med det i det forudgående formulerede krav om en på en videnskabelig begrundet opfattelse af hvad, der er de menneskelige værdier, baseret styring af samfundsvidenskaben. Jeg tror, at størstedelen af den gruppe af studerende, der deler de venstrerevolutionære studerendes utilfredshed med den etablerede samfundsvidenskabelige forskning og undervisning, er lige så betænkelige ved en absolutistisk styring af "den bevidste del af arbejderklassen", foreløbig konkretiseret ved den revolutionære studenterbevægelse, som ved den nuværende i det store hele implicitte styring, der primært virker gennem forskerens socialiseringsproces og deres trods alt begrænsede afhængighed af samfundets politiske og økonomiske magtcentre. Såfremt denne gruppe i den tiltagende polariseringsproces ikke skal blive stillet over for to lige uacceptable alternativer, er det nødvendigt at den gør en bevidst indsats for at skabe en relevant samfundsvidenskabelig forskning og i første række støtter en debat om en formulering af politologiens begrebsapparat, der er en forudsætning for den udvidelse af forskningsfeltet, der er nævnt i det forudgående.

IV.

Som et beskedent bidrag til denne begrebsdebat har jeg udviklet en klassifikation af sproglige udsagn, som jeg gerne vil fremlægge til kritisk overvejelse, for så vidt angår dens anvendelighed i forbindelse med behandling af værdiproblemet indenfor den politiske videnskab.

Ethvert begrebsapparat må som nævnt udformes ud fra de spørgsmål man ønsker at stille i forbindelse med den del af virkeligheden, som begrebsapparatet skal referere til.

Indledningsvis vil jeg derfor søge at afgrænse problemstillingen. Jeg anvender ordet værdi om det enkelte menneskes handlingsdeterminerende bevidsthedsstrukturer.¹¹⁾ Værdiproblemet har derfor som nævnt to aspekter. Dels et værditeoretisk, d.v.s. de metodiske problemer i forbindelse med studiet af de menneskelige værdier, dels et politologisk, d.v.s. spørgsmålet om hvorledes værdierne indvirker på samfundsstrukturen og fordelingen af goderne i samfundet.

Det følgende skulle bidrage til udviklingen af et begrebsapparat, der er anvendelig til behandling af begge værdiproblemets aspekter.

Efter rent formelle kriterier kan man opdele den modtagne symbolske information i den del, der indgår i datalagret (indikativiske udsagn) og i den del der indgår i normlagret, d.v.s. påvirker den transformationsmekanisme, hvorigennem processerne i det kybernetiske system forløber (imperativiske udsagn).

Et indikativisk udsagn, der accepteres af den, det er rettet til, medfører umiddelbart kun en ændring af personens bevidsthedsindhold. Er denne ændring relevant for de bevidsthedsprocesser, der styrer personens adfærd, kan et indikativisk udsagn medføre ændringer i personens adfærd. Indgår der indikativiske udsagn i en instrumental, social proces, er en sådan adfærdsændring altid tilsigtede.

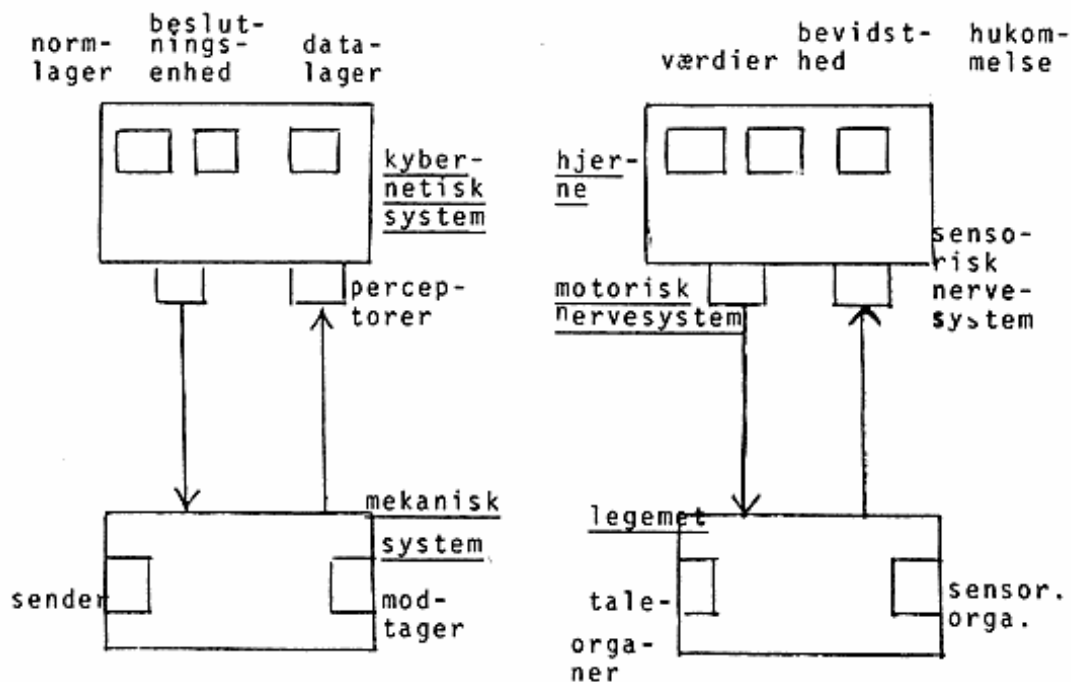
11) Jeg finder det besynderligt, at man finder det hensigtsmæssigt at anvende termen værdier om både bevidsthedsstrukturer og forhold udenfor den menneskelige bevidsthed, f. eks., fysiske genstand, der kan tilfredsstille menneskelige værdier (behov), specielt da man på dansk har et ord, goder, der udmærket dækker den sidstnævnte betydning. Ved anvendelsen af termen værdi om begge disse begreber indbyder man faktisk til kategorifejl. Se Erik Rasmussens artikel, en definition med kommentarer, Politica, 3. årg. nr. 3, 1971, p. 33.

Med den fastlagte betydning af værdibegrebet er det indlysende, at de menneskelige værdier (behov) ikke lader sig didrekte iagttage. Selv om de menneskelige bevidsthedsstrukturer er klassifikationsenhed, må klassifikationen derfor baseres på iagttagelige forhold, forudsat man ønsker at overholde de krav, der følger af empirisk videnskabs-teori. Disse forhold er først og fremmest lyde og symboler, der produceres som følge af de menneskelige bevidsthedsprocesser, men også de menneskelige handlinger i almindelighed og den kontekst, hvori det enkelte menneskes aktivitet finder sted.

De nævnte forhold indgår i en kompleks helhed, som det ved systemanalytisk model er muligt at få et vist overblik over. Et analytisk system er et sammenhængende sæt af symboler, der kan intpreteres meningsfyldt på foreliggende konkrete systemer.

Man kan sondre mellem to principielt forskellige analytiske systemer, det kybernetiske og det mekaniske. Det mekaniske system er anvendeligt til at beskrive konkrete systemer, der primært er interessante på grund af deres omformning af masse og energi. Er det konkrete system primært interessant, fordi det omformer og producerer information er et kybernetisk system nødvendigt for at beskrive systemet på en tilfredsstillende måde. Da information altid er en særlig strukturering af masse og/eller energi, vil et konkret system, der beskrives ved et kybernetisk system desuden altid kunne beskrives ved et mekanisk system. Mennesket kan beskrives ved et kybernetisk system (hjerne), der styrer et mekanisk system (kroppen). Det mekaniske indeholder motoriske og sensoriske subsystemer, herunder henholdsvis modtagere og sendere af information. Det kybernetiske system modtager impulser (information) fra det mekaniske system gennem perceptorer. Informationen kan op-hobes i datalagre. I det kybernetiske system er desuden et normlager, der indeholder information om, hvorledes processerne i systemet skal foregå.

Det kybernetiske systems normlagre svarer til menneskets værdisæt. Bearbejdningen af data foregår i en beslutnings-enhed, og impulserne fra denne enhed forstærkes i effektorer og overføres herved til det mekaniske system, som styres af det kybernetiske system.

Betragtet som et samlet system kan mennesket gennem de motoriske subsystems output, masse og energi, (herunder sendernes output, der tillige er information) påvirke omgivelserne, ligesom de sensoriske subsystemer påvirkes af masse og energi fra omgivelserne (herunder modtagernes input, der tillige er information). Uanset om de mellemliggende transformations-strukturer i et vist omfang er iagttagelige er det principielt muligt med måling af de iagttagelige input- og output variable at opnå et detaljeret kendskab til systemets strukturer.

Umiddelbart må de input- og outputvariable der består af symbolsk information være af særlig interesse, og det er da også disse jeg i denne forbindelse vil indskrænke mig til at klassificere.

Et sprogligt udsagn er ikke en værdi, man kan i et vist omfang anvendes som kendetegn for en værdi. Det imperativiske udsagn er som hovedregel mere snævert knyttet til en værdi end et indikativisk, da det førstnævnte som regel kan tages som udtryk for oplevet behov for den adfærd, det imperativiske udsagn udtrykker. Men for det første kan et indikativisk udsagn være en beskrivelse af den talendes eller andre personers bevidsthedsstrukturer, og for det andet uagtet at det udtrykker en beskrivelse af sociale eller materielle strukturer, kan det være betinget af et bevidst om end i flere tilfælde ubevidst behov for den adfærd, som det indikativiske udsagn kan tænkes at udløse.

Den logiske sondring mellem imperativiske og indikativiske udsagn, der har givet anledning til forestillinger om et for værdiproblemet afgørende "skel mellem er og bør", giver m.a.o. ikke under hensyn til problemstillingen en acceptabel begrebsdannelse, da der ikke er nogen entydig relation mellem menneskelige værdier og disse to grammatiske former¹²⁾. De sproglige udsagn kan imidlertid i sammenhæng med den kontekst, hvori de optræder på en anden måde give informationer om den talendes værdier, bl.a. gennem de virkelighedskategorier de refererer til.¹³⁾

Et indikativisk udsagn svarer i den systemanalytiske model til, at der sendes information fra systemet om indholdet af systemets datalager.

12) En mere omfattende argumentation for dette synspunkt findes i Hans Fink, Beskrivelse og vurdering, Politica, 1. årg. nr. 1., og i min ovenfor citerede artikel.

13) Den her anvendte virkelighedsklassifikations opfyldelse af de formelle krav til en korrekt klassifikation og dens empiriske signifikans kan kontrolleres i min ovenfor citerede artikel.

Datalagret kan indeholde data om systemets eget normlager. Dette svarer til, at et menneske kan udtale sig om sine egne værdier (behov). Man kunne kalde disse indikativiske udsagn subjektive. Sådanne udsagn lader sig ikke intersubjektivt kontrollere og unddrager sig videnskabelig forskning, idet en sådan forudsætter en intersubjektiv kontrol. Datalagret kan også indeholde information om normlagret i systemer af samme karakter som det selv. Dette svarer til, at et menneske udtaler sig om et andet menneskes eller grupper af menneskers værdier (behov). Et sådant udsagn kan kaldes humant. Et sådant udsagn er principielt intersubjektivt kontrollerbart, men i praksis er der på videnskabens nuværende stadiet kolossale måleproblemer, da de menneskelige værdier ikke er direkte iagttagelige. Datalagret kan indeholde information om de processer, der foreløber mellem systemet og dets omgivelser og mellem andre systemer af samme karakter og disses omgivelser. Dette svarer til, at et menneske udtaler sig om sine og andre menneskers adfærd. Et sådant udsagn kan kaldes socialt og lader sig i betydeligt omfang intersubjektivt kontrollere ved direkte iagttagelse. Datalagret kan endelig indeholde information om mekaniske og kybernetiske systemer af anden karakter end det selv og om indholdet af den information, der sendes mellem forskellige systemer af mekanisk og kybernetisk karakter. Sådanne udsagn kan kaldes henholdsvis materielle og formale og lader sig i betydeligt omfang intersubjektivt kontrollere ved direkte iagttagelse. Endelig kan datalagret indeholde information om, hvorledes analytiske systemer af tegn og symboler kan afledes af hinanden. Sådanne tautologiske udsagn kan intersubjektivt kontrolleres med hensyn til om, de er i overensstemmelse med vedtagne transformationsregler.

V. Sproglige udsagn er kun én ja måske endog en fra et videnskabeligt synspunkt mindre væsentlig kilde til viden om et menneskes værdier. Som nævnt bygger den her udviklede klassifikation kun på sprogligt formuleret symbolsk information.

Jeg vil derfor stort set indskrænke mig til kort at redegøre for klassifikationens anvendelighed i situationer, hvor sproglige udsagn af metodiske eller forskningsøkonomiske grunde er det eneste kildemateriale. Man kan f.eks. ønske at undersøge hvilke værdier en beslutningstager handler ud fra for at vurdere konsekvenserne af hans adfærd for fordelingen af goder indenfor den sociale gruppe, som han tilhører og/eller som hans handlinger har konsekvenser for. Her må man såfremt den sproglige analyse skal have synderlig interesse forudsætte, at forskeren og beslutningstageren knytter ens termer til tilsvarende bevidsthedsstrukturer m.a.o. at forskeren og beslutningstageren for samme term og samme objekt oplever nogenlunde samme begreb.¹⁴⁾

For det første kan man undersøge de udsagn, der står i imperativ. Disse har som nævnt en direkte forbindelse med personens værdier uden, at man derfor kan være sikker på, at der er nogen entydig relation. Dernæst kan man undersøge de indikativiske udsagn. De indikativiske udsagn, der beskriver personers egne bevidsthedsstrukturer, herunder hans værdier, subjektive udsagn, kan synes af særlig interesse, men det gælder for disse som for de imperativiske udsagn, at den sproglige analyse intet kan oplyse om karakteren af denne relation. Relationen kan kun, og da kun indirekte, undersøges ud fra et kendskab til den sociale kontekst, herunder personens egen adfærd. Såfremt man forudsætter (hvilket jeg ikke her har gjort), at man har et sådant kendskab, eller endnu bedre, er i stand til at foretage en direkte iagttagelse af personen og hans sociale omgivelser, vil disse oplysninger imidlertid kunne underkastes en intermetodisk kontrol, idet man ud fra adfærden kan slutte sig til eksistensen af handlingsdeterminerende bevidsthedsstrukturer (værdier), specielt såfremt der er tale om et stærkt struktureret handlemønster.

14) For en uddybning af denne sprogbrug, se f.eks. Jørgen Jørgensen: Indledning til logikken og metodelæren, p. 70 ff.

I den imperativiske form ligger et signal til modtageren om at udvise en bestemt adfærd. Såfremt man empirisk kan konstatere, at et imperativisk udsagn får virkninger efter sit indhold, kan der være grund til at antage, at adfærden tilfredsstiller en værdi hos senderen af udsagnet. Subjektive udsagn har ikke efter deres gramatiske form adfærdsmæssige konsekvenser for modtageren, så uanset at både imperativiske og indikativiske udsagn står i en direkte relation til senderens værdier, må de imperativiske formodentlig anses for de bedste kilder.

For indikativiske udsagn gælder generelt, at såfremt de ikke er verificerede, fungerer de normativt, hvis de lægges til grund i en beslutningsproces.¹⁵⁾

Da subjektive og humane udsagn refererer til virkelighedskategorier, der principielt ikke lader sig iagttage ved en direkte perception og derfor kun i meget begrænset omfang kan anses for verificerede¹⁶⁾ må forudantagelsen ved en sproglig analyse være, at disse fungerer normativt og følgelig, at en beskrivelse af andres værdier er farvet af personens egne værdier. Hvilken viden man kan få om personens egne værdier afhænger i høj grad af den viden, man har om den sociale kontekst, herunder personens perceptions- og kommunikationskanaler, (der her er forudsat ubekendte) og om de forhold i den humane virkelighed, udsagnet refererer til.

¹⁵⁾ Dette er baggrunden for, at man i den noget svævende anvendelse af termen værdipræmis ikke alene har anvendt den om imperativiske, men også om indikativiske udsagn.

¹⁶⁾ Uden at komme nærmere ind på den videnskabsteoretiske diskussion af verifikationsproblemet vil jeg dog nævne, at verifikation er en social funktion, hvorved en gruppe mennesker enes om at acceptere, at indholdet af et givet udsagn ved undersøgelsen af virkeligheden i overensstemmelse med vedtagne regler kan erkendes. Verifikation har derfor ikke noget givet indhold, men er i betydelig omfang betinget af værdibestemte skøn.

Jeg skal dog ikke i denne forbindelse komme nærmere ind herpå.

For sociale udsagn gælder, at de forhold de refererer til principielt er direkte iagttagelige og derfor relativt nemt skulle kunne verificeres eller falsificeres, således at man på baggrund skulle kunne slutte noget om personens værdier subsidiært om fejlkilder ved perceptionen eller en påvirkning af andres værdier under kommunikationsprocessen. For de sociale udsagn, især når de indgår i daglig tale, gælder imidlertid, at de ofte refererer til fortidige unikke strukturer (historiske data) og derfor ofte ikke lader sig kontrollere ved direkte perception, men kun ud fra andres udsagn om de samme forhold. Sociale udsagn fungerer derfor ofte normativt og indeholder herved information af værdimæssig karakter. De samme synspunkter, som anført under sociale udsagn kan gentages i de tilfælde, hvor et formalt udsagn ikke har efterladt sig materielle spor (skrift, lydbånd). For så vidt angår materielle udsagn vil disse som regel kunne kontrolleres ved en direkte perception af de forhold de refererer til og vil desuden kun under særlige omstændigheder kunne fungere normativt i en beslutningsproces. Der kan imidlertid gøre sig et andet forhold gældende. For indikative udsagn i almindelighed kan undladelse af relevant information ved en samlet beskrivelse af et forhold bevirke, at den samlede beskrivelse kommer til at fungere normativt, hvilket naturligvis også kan gøre sig gældende, når det gælder materielle udsagn.

For tautologiske udsagn gælder, at de under visse omstændigheder kan give information om den talendes værdier.

Diskussionsfif, der består i overtrædelse af logiske slutningsregler er et eksempel herpå. Man kan alene ud fra den sproglige analyse udtale sig om et udsagns sammenhæng med den talendes værdier. De vedtagne transformationsregler har dog sjældent indenfor de naturlige sprog et entydigt indhold, hvorfor det kan være vanskeligt at drage entydige slutninger, ligesom muligheden af en værdineutral fejlslutning naturligvis ikke kan udelukkes.

VI. Konklusion

Den rent sproglige analyse vil sjældent i sig selv være af synderlig værdi, men må dels kombineres med en viden om den sociale kontekst, hvori de sproglige udsagn optræder (og som jeg af flere grunde ikke i denne forbindelse har inddraget i analysen) dels for de indikative udsagns vedkommende en viden om de forhold udsagnet refererer til.

De metodiske problemer og det empiriske materiale, der skal anvendes i forbindelse med analysen af et sprogligt udsagn, afhænger af udsagnets grammatiske form og hvilken af de anvendte virkelighedskategorier, det refererer til. Denne inhomogenitet udgør et væsentligt indicium for at begrebsapparatet er hensigtsmæssigt i forbindelse med en behandling af værdiproblemet indenfor politologien.

Begrebsapparatet er imidlertid langt fra tilstrækkeligt. Det er som nævnt ikke baseret på andre adfærdsvariable end de rent sproglige og giver f.eks. ikke mulighed på det begrebsmæssige plan at sondre mellem påtrykte værdier, der måske endog er i eklatant modstrid med andre bevidste værdier, og fundamentale værdier, der måske kun delvist er artikulerede i personens bevidsthed. Uden her at ville uddybe det nærmere, mener jeg, at denne sontring, der går igen i sontringen mellem undertrykte og egentlige behov, kan gives et empirisk indhold, og at diskussionen heraf må indtage en central plads i debatten om en mere omfattende begrebsdannelse.